

ВПЛИВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ МЕШКАНЦІВ МІСТА МОГИЛЕВА-ПОДІЛЬСЬКОГО (1914 – 1917 РР.)

Оголошення Німеччиною війни Російській імперії 1 серпня 1914 р. поклало край сталому соціально-економічному та культурному розвитку подільських міст початку ХХ ст. Війна небаченого розмаху надзвичайно глибоко проникла в життя як міського соціуму, так і кожного городянина, ставши для них тестом на економічну, політичну, моральну зрілість та психологічну стійкість. У цій розвідці нами зроблено спробу показати вплив Першої світової війни на повсякденність Могилева-Подільського – подільського повітового міста, розташованого на лівому березі р. Дністер.

Протягом останнього довоєнного десятиріччя Могилів здійснив важливі кроки до створення затишного осередку міського життя, впроваджуючи в сферу благоустрою тогочасні досягнення науково-технічного прогресу. В 1910 – 1911 рр. у місті запрацювали водогін та електростанція, відкрилися 4 приватні кінематографи. Активно розвивалася ярмаркова торгівля [1, с. 418-419]. З 1897 по 1913 рр. кількість міського населення зросла з понад 22 [2, с. 1] до 35,5 тис. осіб [3, с. 21].

Із наближенням до горезвісних подій літа 1914 р. за лаштунками мирного життя Могилева активізувалася діяльність царських органів контррозвідки. Прикордонний статус Подільської губернії спонукав російську владу дедалі пильніше стежити за переміщенням та діяльністю осіб, що з тих чи інших причин викликали підозру в шпигунській діяльності на користь потенційних ворогів. 19 червня 1913 р. у Могилеві-Подільському було обшукано та арештовано

турецького пекаря А. Зігаль-Оглу. Підставою для затримання стало розпитування ним відпущеного в запас місцевого солдата про кількість та розташування російських військ [4, арк. 62]. Цілком можливо, що саме цей випадок став першою ластівкою подальших перевірок турків-пекарів на теренах прикордонної зони губерній Правобережної України в першій половині 1914 р. На початку лютого того року підполковник окремого жандармського корпусу Беленцов доповідав начальству про прибуття туди зазначених осіб під виглядом пекарів із Константинополя. За його даними, військове шпигунство координувалося з австрійською розвідкою й здобута інформація одночасно направлялася до Туреччини та Австро-Угорщини [5, арк. 111].

Перша світова війна стала каталізатором громадського життя Могилева-Подільського. В місті широко розгорнулася діяльність благодійних організацій. Роль допомоги родинам запасних, що через призов опинялися в матеріальній скруті через тимчасову втрату годувальника, взяли на себе спеціально створене Попечительство та місцевий Педагогічний комітет. Перша організація надавала фінансову підтримку кільком сотням родинам, а друга – безкоштовно навчала більше 100 дітей, чий батьки пішли на фронт. Окрім того, Комітет опікувався дешевою їдальнею, призначеної для зазначеної категорії родин. До лікування поранених вояків у перші місяці війни енергійно приступив приватний лазарет «Польського дому», що існував на кошти могилівських поляків та за рахунок пожертвувань місцевої аристократії [6, с. 4]. Ще один лазарет на 25 ліжок відкрив Могилів-Подільський комітет Червоного Хреста [7, с. 161].

Та чи готове було місто до тривалої війни?

Вже навесні 1915 р. патріотичний запал Попечительства, що спостерігався в перші воєнні місяці в Могилеві, почав згасати. Члени організації дедалі більше

поринали в свої приватні справи, повсякчас демонструючи байдужість до виконання спільних завдань. Унаслідок постійних чвар та розколу відбулася зміна керівництва. Водночас можливостей дієдатнішого Педагогічного комітету, що складався винятково з місцевої молоді, для широкої допомоги родинам запасних явно не вистачало [8, с. 4].

Благородними намірами могилівчан щодо надання допомоги постраждалим від війни недобросовісно користувалися міські професійні жебраки. Серед них особливо виділялися так звані «шнорери», цинізм яких, здається, не знав меж. Із початком «Великої війни» серед них увійшло в моду перевдягання у воєнний одяг для інсценування поранених солдатів. «Шнорери» компактно мешкали на занедбаній околиці Могилева [9, с. 4].

Із кожним місяцем Перша світова війна ставала для мешканців міста дедалі більшим тягарем, породжуючи, або ще більше поширюючи, огидні соціальні явища. 11 березня 1915 р. на підвір'ї могилівського купця Ш. Пістермана було знайдено підкинute немовля з «пояснювальною» запискою від матері. Свій учинок вона аргументувала різким погіршенням матеріального становища внаслідок мобілізації чоловіка, що унеможливило догляд за новонародженою дитиною. Поліція передала знайдене немовля місцевій мешканці для тимчасової опіки, з оплатою 30 коп. на добу, із розрахунком подальшого передання малюка до повітового земства. За інформацією вінницької газети «Юго-Западный край», названий випадок був далеко не поодиноким. Ба більше, названий часопис з'ясував, що протягом перших місяців 1915 р. знаходження мертвих немовлят на березі Дністра було звичною практикою [10, с. 4]. Написана в газеті стаття вражає моторошною розповіддю про існування в місті цілого «бізнесу» на відкинутих немовлятах. «У Могилеві є,

як говорять, цех професійних годувальниць, які беруть дітей на дім», – повідомляв місцевий кореспондент. – «Зазвичай до їхніх рук потрапляють діти, які можуть слугувати або зайвим тягарем для матері, або її ганьбою. Клієнтуру професійних годувальниць складають служниці та повії. Встановлено, що вихованці цих годувальниць здебільшого, чи майже завжди, помирають у найкоротший час після надходження до годувальниць». Далі автор висловив припущення про існування «мовчазних угод» між горе-матерями та вбивцями-годувальницями щодо умиртвіння дітей. На його думку, припинити ті тяжкі злочини в Могилеві змогла би поява дитячих ясел [11, с. 4].

В тому ж 1915 р. місто сколихнуло нечуване за жорстокістю вбивство молодої жінки У. Раковер, учинене в ніч на 21 липня. Для розкриття резонансної справи начальник поліції Могилева-Подільського запросив авторитетного фахівця з розшуку С. Драченка. Спеціаліст виконав свою роботу на відмінно. Безпосередніми виконавцями вбивства виявилися селяни з Ямпільського повіту – Ф. Касько та П. Будняк. Останній на допиті зізнався, що до злочину їх підбурив місцевий житель П. Новицький, у якого вони зупинилися на нічліг. Під час злощасної розмови обидва селянина були в «напівсп'янілому стані», оскільки завбачливий Новицький напоїв їх денатурованим спиртом (торгівля міцними напоями в місті заборонялася) [12, с. 3]. За словами допитаного, підбурювач спонукав до злочину такими словами: «Хлопці, тут є одна багата єврейка, йдіть, убийте її, і ми поділимося грошима». Здобич грабіжників склала 340 руб. Винних у злочині віддали до військового суду [13, с. 4].

Внаслідок призову місцевих лікарів до війська значно погіршилося медичне обслуговування в місті. Своєчасне лікування могли дозволити лише заможні верстви населення. Для небагатих могилівчан отримати невідкладну

лікарську допомогу фактично стало неможливим. Особливо це стосувалося нічної пори [14, с. 4]. Негативно позначалася на стані здоров'я мешканців Могилева-Подільського антисанітарія. Не дивлячись на посилення поліцією адміністративної відповідальності, нехтування місцевими домовласниками санітарними правилами стало звичним явищем. У квітні 1915 р. подільська преса зазначала, що «їх (домовласників – авт.) абсолютно не хвилює, що подвір'я перетворюються на смердючі, отруйні для повітря, клоаки, які дуже «гостинно» приймають свиней, «дженджиків» деяких вулиць» [15, с. 4]. У травні в деяких частинах повіту вирувала епідемія висипного тифу. Хворих ушпиталювали в медичні заклади міста [16, с. 4].

Проте найдошкульнішою проблемою для мешканців Могилева-Подільського стало загострення «продовольчого питання». Затяжний характер війни, що надзвичайно виснажував економічні ресурси Російської імперії, призводив до зменшення кількості продуктів харчування та їхнього стрімкого подорожчання. Для спекулянтів створювалися надзвичайно сприятливі умови. Міська влада змушена була вдаватися до встановлення гранично допустимих цін на найнеобхідніші товари. В березні 1915 р. подільський губернатор затвердив таксу для Могилева [17, с. 3]. Загалом протягом війни таксування продуктів першої необхідності в місті набуло перманентного характеру, оскільки встановлені ціни не задовольняли ні продавців, ні торгівців, а тому постійно переглядалися. Останні в травні того року вдалися до саботування такси, відмовившись від продажу цукру, сірників, гасу та інших життєво важливих товарів [18, с. 4].

На початку осені 1915 р. населення місто пережило так звану «розмінну кризу», що полягала в зникненні з обігу дзвінкої (дрібною срібною та мідною)

монети. Поява незнаного раніше явища була спричинена різким зростанням на чорному ринку цін на метали. Так, влітку 1915 р. вартість міді підвищилася з 6 – 7 коп. до 25 – 30 коп. за один фунт [19, с. 1]. Внаслідок зникнення монет моголівським покупцям не давали в магазинах решту. Іноді спантеличеним мешканцям навіть доводилося відмовлятися від купівлі предметів першої необхідності. Місцеве казначейство перебувало в облозі охочих розмінити купюри номіналом 3 та 5 рублів бодай на «рублівки». На пошті неможливо було придбати марки. В закладах харчування відбувалися сутички через відмову сплатити решту навіть тим, хто вже встиг поїсти куплене. Невдовзі ситуація була виправлена жорсткими адміністративними заходами влади та введенням в обіг дрібних паперових грошей [20, с. 2].

У 1916 р. «продовольче питання» в місті ще більше загострювалося. До загальнодержавних економічних негараздів додавалися місцеві негативні чинники. 4 серпня, близько 16.00 год. сталася велика пожежа на кам'яному млині та приналежних до нього побудовах, розташованих по вул. Полтавській, внаслідок якої згоріли понад 40 пудів борошна та пшениці [21, с. 3]. Враховуючи проблеми з хлібопостачанням, для міста ця втрата була дуже болісною.

Тотальна інфляція змушувала пересічне населення Могилева-Подільського вдаватися до жорсткої економії та незвичних для себе вчинків. Влітку 1916 р. неабияка дорожнеча взуття змусила багатьох моголівчан пересуватися містом босоніж. Нова «мода» в місті була започаткована представницями місцевої інтелігенції [22, с. 4].

Таким чином, Перша світова війна радикальним чином вплинула на життя мешканців прифронтового міста Могилева-Подільського. Затяжний характер війни та загострення економічної ситуації в Російській імперії призвели

до збідніння основної маси населення та спотворення моральних цінностей. За таких умов питання значних політичних змін було лише справою часу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Історія міст і сіл Української РСР: Вінницька область / Тронько П. Т. (гол. Гол. редкол.). – К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1972. – 777 с.
2. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года: Подольская губерния / под. ред. Н. А. Тройницкого. – СПб.: Изд. Центр. Стат. комитетом М-ва вн. дел, 1904. – 285 с.
3. Календарь. Справочна книжка на 1919 рік. – Кам'янець-Подільський : Друкарня Когена і Дунаєвського, 1919. – 120 с.
4. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК). – Ф. 442. – Оп. 859. – Спр. 45 ч. 6. – 143 арк.
5. ЦДІАК. – Ф. 1335. – Оп. 3. – Спр. 123 – 639 арк.
6. Леонидов / Могилёв-Подольск // Юго-Западный край. – 1915. – 20 февраля. – С. 4.
7. Кліщинський П. В. Правобережна Україна в роки Першої світової війни: соціально-економічний та громадсько-політичний аспекти (1914 – лютий 1917 рр.): дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 / Павло Володимирович Кліщинський. – Кам'янець-Подільський, 2010. – 253 с.
8. Леонидов / Могилёв-Подольский // Юго-Западный край. – 1915. – 20 марта. – С. 4.
9. Леонидов / Могилёв-Подольский // Юго-Западный край. – 1915. – 28 марта. – С. 4.
10. Могилёв-Подольский // Юго-Западный край. – 1915. – 27 февраля. – С. 4.
11. Могилёв-Подольский // Юго-Западный край. – 1915. – 21 февраля. – С. 4.
12. Могилевская городская дума постановила... // Подолья. – 1914. – 30 декабря. – С. 3.
13. Могилёв-Подольский // Юго-Западный край. – 1915. – 1 августа. – С. 4.
14. Могилёв-Подольский // Юго-Западный край. – 1915. – 27 марта. – С. 4.
15. Леонидов / Могилёв-Подольский // Юго-Западный край. – 1915. – 8 апреля. – С. 4.
16. г. Могилёв-Под. // Юго-Западный край. – 1915. – 19 мая. – С. 4.
17. Начальником губернии... // Юго-Западный край. – 1915. – 1 апреля. – С. 3.
18. Могилёв-Подольский // Киев. – 1915. – 12 мая. – С. 4.
19. Эльди / Скупка меди и медной монеты // Юго-Западный край. – 1915. – 11 июля. – С. 1–2.
20. В Могилёве-Подольском... // Юго-Западный край. – 1915. – 23 августа. – С. 2.
21. 22 июля в 4 часа дня... // Подольянин. – 1916. – 29 июля. – С. 3.
22. Могилёв-Подольск // Подольянин. – 1916. – 22 июля. – С. 4.

У статті розглянуто деякі аспекти повсякденного життя мешканців Могилева подільського в період Першої світової війни. Акцентовано увагу на зміни в побуті та психології городян.

Ключові слова: Перша світова війна, повсякденність, Могилів-Подільський.

прізвище, ім'я, по-батькові	Герасимов Тимофій Юрійович
вчений ступінь	кандидат історичних наук
посада і місце роботи	докторант кафедри історії та культури України, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

службова адреса	м. Вінниця, вул. Острозького, 32
домашня адреса	м. Вінниця, вул. Келецька, б. 105, кв. 32, 21030
контактний телефон	(0432) 43-54-45, 067 592 84 40
e-mail	timger84@gmail.com